

Месхія Д. О.

ТОПОС ТІНІ У ЗБІРЦІ БОЛЕСЛАВА ЛЕСЬМЯНА «САД НА РОЗДОРІЖЖІ»

Анотація. Статтю присвячено топосу тіні у творчості Болеслава Лесьмяна, визначенню його різновидів та функцій. Спершу розповідається про шлях Болеслава Лесьмяна від незнамого до одного з найвідоміших літературних діячів у Польщі ХХ ст. У статті вказані дослідники творчості поета. Визначено головні мотиви збірки, теми та художні засоби. Оскільки метафізика, переважно песимістичні настрої, є провідним мотивом творчості митця, у статті розглядається один з головних топосів – топос тіні. Аналіз спирається на збірку віршів “Sad rozstajny” (“Сад на роздоріжжі”).

Ключові слова: Болеслав Лесьмян, тінь, метафізика.

Інформація про автора: Месхія Діана Онісеївна, студентка, кафедра полоністики, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: di417744@gmail.com

Meskhia D.

TOPOS OF SHADOW IN THE COLLECTION OF BOLESŁAW LEŚMIAN “SAD ROZSTAJNY”

Abstract. The article is devoted to the shadow topos in the work of Bolesław Leśmian, the definition of its varieties and functions. The analysis is based on the collection of poems “Sad rozstajny”. There is some information about Bolesław Leśmian as one of the most famous literary figure in Polish literature and his way to become that popular at the beginning of the article. Also here is names of literary scholars (not only Polish, but also Ukrainian, American) that were engaged in the investigation of his works. Next paragraph describes Leśmian’s poetry, its themes, genres, ideas and artistic means. For example, the poetry of the early creativity of the artist is imbued with pessimism, disappointment to life, it has a native-romantic opposition to the poet’s society and appeals to the natural world. The main part of the article includes analysis of the first Leśmian’s collection of poems “Sad rozstajny”. The collection is interwoven with different styles. The leading place is occupied by impressionism and symbolism. Then this collection of poems shows metaphysics of Leśmian. The motif of the shadow is present in the work of Leśmian from the very beginning – in the first collection of poems “Sad rozstajny”. This symbol, beginning with the first printed periodicals, gradually rooted in the poet’s work.

Key words: Bolesław Leśmian, Leśmian’s metaphysics, shadow.

Information about author: Meskhia Diana, student, department of Polish studies, Institute of philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: di417744@gmail.com

Meskhia D.

TOPOS CIENIU W ZBIORZE BOLESŁAW LEŚMIANA “SAD ROZSTAJNY”

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest toposowi cienia w dziele Bolesława Leśmiana, definicji jego odmian i funkcji. Analiza opiera się na zbiorze wierszy “Sad rozstajny”. W artykule są wymienieni badacze twórczości geniusza Leśmiana, wyznaczone są wątki i style utworów. W wierszach poety przeważają pesymizm, jednostki metafizyczne, dlatego tematem artykułu jest metafizyka Leśmiana, a właśnie został szczególnie przeanalizowany topos cienia.

Słowa kluczowe: Bolesław Leśmian, metafizyka, topos cienia.

Nota o autorze: Meskhia Diana, studentka, katedra polonistyki, Instytut filologii, Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki.

E-mail: di417744@gmail.com

Болеслав Лесьмян дебютував разом з Молодою Польщею, але тоді був недооцінений. Визнання здобув у наступному періоді – у літературі міжвоєнного двадцятиліття. Однак у той час його вважали творцем минулої епохи. З цих причин – дозрівання в перехідному періоді, у час “міжєпохи” – поетика Лесьмяна зазвичай позбавляється належного їй місця на мапі історично-літературної періодизації польської літератури ХХ ст. Сьогодні Болеслав Лесьмян вважається одним з найоригінальніших та найпотужніших польських поетів ХХ ст. Багато літературознавців, не лише польських, а й українських, американських, займалися дослідженням його творчості, зокрема Ю.Б. Булаховська, В.М. Василенко, Я. Тшнадель, М. Гловінський, М. Сталя, Р. Стоун. Окремі твори Лесьмяна переклали українською мовою Д. Павличко, І. Качуровський, В. Коптілов.

Вірші Лесьмяна традиційні для молодопольської медитативної лірики, мають елегантну тональність, зорієнтовані теж на художні здобутки французького та російського символізму. Поезія ранньої творчості митця просякнута песимізмом, розчарованістю життям, їй притаманне наївно-романтичне протиставлення поета суспільству та звернення до світу природи. Загалом вірші Лесьмяна дуже прості, мелодійні, єдине, чого вони прагнуть, це вразити читача. Твори поета можна визначити як динамічні романтичні балади, настроєві та гротескові. Вони розповідають певним чином метафізичні історії. Професор Яцек Тшнадель є найвідомішим дослідником творчості Лесьмяна. Науковець стверджує, що Б. Лесьмян – незвичайний митець на тлі польських поетів. У своїй творчості відмовлявся від впливу історії, більше реалізовувався у філософічно-метафізичних та психологічних категоріях. У даній статі я хочу проаналізувати мотив тіні як багатфункціональний інструмент вираження філософських ідей Лесьмяна саме у збірці “Sad rozstajny” (“Сад на роздоріжжі”). Пізнання буття людини, її психофізичної цілості, отже, і пошук відповіді на два основні філософські питання – про її сутність і призначення – поет нерозривно пов’язує з поняттям динамічності, постійної зміни людської сутності та індивідуальністю кожного переживання. Як зазначає В. Василенко, “у філософській поезії Лесьмяна немає сталих станів і застиглих форм, так само немає в ній готових рішень, раз назавжди знайдених аксіом”.

Перша збірка Болеслава Лесьмяна “Сад на роздоріжжі” була видана в 1912 році, тобто в періоді, який довгий час вважали перехідною фазою, але зараз його визнають за ключовий період кристалізації модерністичної поетики. У збірці переплітаються різні стилі. Провідне місце займають імпресіонізм та символізм. Емоційність збірки передає відчуття загальної непевності, що було традиційним для символіко-модерністської поезії того часу. В епоху Молодої Польщі трансцендентне перестає сприйматись як зовнішнє, відсторонене. Митець раннього модернізму у пошуках сенсу людського існування звертається не вгору до неба, а всередину себе. Чи не кожен вірш “Саду на роздоріжжі” пронизаний тривогою, смутком, прагненням сильних почуттів, самотністю, тужливими поривами до нового життя.

Лесьмян колись писав: “У кожній метафізичній системі те, що становить його корінь, основу – є недоведеним”. Тінь – одна з метафізичних категорій, яку розкриває поет. Мотив тіні присутній у творчості Б. Лесьмяна вже від самого початку – у першій збірці віршів “Сад на роздоріжжі”. Цей символ, починаючи з перших друкованих часописів, поступово закорінився у творчості поета. Зокрема, у циклі “Zielona godzina” / “Зелена година” автор вдається до частого використання образу тіні в багатьох його функціях. Можна із впевненістю сказати, що “тінь” – це слово-ключ усіх поетичних збірок Лесьмяна, яке стає інструментом вираження його філософських понять, що лежать в основі створення представленого світу. Мотив тіні у віршах Болеслава Лесьмяна пов’язане з такими поняттями, як “світло” і “темрява”. А в деяких випадках вони невіддільні. У збірці тінь виступає в якості фізичного явища. Тобто коли світло падає на предмет, перешкоду для його променів, з’являється співставлена форма цієї перешкоди (тобто реального предмету) на неосвітленій території – як і в символічному значенні, яке витікає з основного.

Світ, придуманий Лесьмяном, особливий. Це магічно-казковий сад природи, у якому тінь відкидає все, що існує: й предмети, й істоти. Наприклад, тіні дерев (частіше берез, як у вірші “Przyśpiew” / “Приспів” – “przymknął oczy w cieniu brzoź”, “cień z wierzy” у “Magda” / “Магда”, тополи у “Stodoła” / “Стодолі”, “w cieniu grusz i śliwek” у “Sen wiejski” / “Сільський сон”), менших рослин – папороті та

лілії у “Zielona godzina VII” / “Зелена година VII”: “proć rzuca cień lilli”; та менших предметів: “od sztachet...upada cień pasiasty” (“W słońcu” / “У сонці”), “niech się dłuży cień ławy” (“Przyśpiew” / “Приспів”). З’являється образ тіні тварин, наприклад, від крил птахів, коли ті летять над землею “i gdy cień swe skrzydła szare...”, “ptak — w niebiosy, cień — w mgławicę” (“Pieśń o ptaku i o cieniu” / “Пісня про пташку і тінь”), “wędowny cień kruka” (“Zielona godzina II” / “Зелена година II”), “wespół z cieniem motyla...” (“Zielona godzina VII” / “Зелена година VII”). Також тіні людських постатей, наприклад, “cień dziewczyny” (“Zielona godzina VII” / “Зелена година VII”).

У словнику Лесьмяна “тінь” позначає теж явища посмертного буття і виступає тінню життя. Померлі – це посмертні “тіні”, у поведінці яких проявляються почуття, прагнення, сум, туга, а також звичаї та приємності, перенесенні з дійсного життя у загробне. Але не тільки померлі, а й посмертний простір є загробною тінню. Тінями автор називає теж істот, які реально не існують, в якомусь сенсі – потенціальні, вимріяні – ті, які могли б існувати, але фізично не реалізовані. Йдеться мова про “невтілення” або “недовтілення” поета, якими він надає тіні назви і статусу предметності.

Образ тіні у творчості Болеслава Лесьмяна виконує кілька функцій з погляду художньої наповненості віршів – виступає в ролі pars pro toto (один з видів синекдохи), персоніфікується, використовується задля авторської гри слів.

У віршах Лесьмяна не використовується функція pars pro toto як звичне риторичне вживання частини замість цілого. Тут з’являється натомість інша творча інтенція поета, щоб в поетичному світі показати різні форми існування до його найменших проявлень включно – у функції самостійних суб’єктів, особистостей, які саме проживають своє “існування” в індивідуальний, суб’єктивний спосіб. Відповідно до цього авторського задуму вже не тільки особа, а і її тінь, а навіть тінь руки чи долоні може відірватися від свого предмету і почати існувати незалежно: “Cień ręki na – murawie... A wszystko -niczyje, / Ledwo się zazieleni – już ufa, że żyje” (“Zwiewność”); “Cień twej głowy do moich przyplątał się cieni” (“Łąka”).

Наступна характеристика тіней Лесьмяна – їх персоніфікація. Всі часто вжиті поетом тіні дублюють дійсні предмети в суб’єктивній

функції, і таким чином згущується кількість т. зв. існувань, які переповнюють сад Лесьмяна. Набуваючи своєї самостійну суб’єктивність, відділяються від предметів, завдяки яким виникли. Вони оживлені, обдаровані рухливістю, активністю і навіть психічними станами та здібностями. Завдяки цим засобам вони стають повноправними особами представленого світу – його особливими, незвичними “буттями”, які співстворюють та стають рушієм існування світу в лесмянівському саду. Наприклад: “Cień mój, co we dnie kładł się na złocisty łan, / Nocą pragnie zapełnić pustkę moich ścian” (“Wieczorem” / “Увечері”); “Cień za światłem, a światło sunie się za cieniem” (“Step” / “Степ”); “Od sztachet, snując kurz [...] Upada cień pasiasty” (“W słońcu” / “У сонці”); “drzewa cień swój kładą nieprzytomnie” (“Zielona godzina V” / “Зелена година V”); “Cień mój powstał by nie upaść już” (“Cień” / “Тінь”).

У вірші “Cień” / “Тінь” із циклу “Pieśni mimowolne” / “Мимовільні пісні” тінь набуває рис живого, автор-герой розмовляє з нею. Проаналізувавши твір, можна зробити висновок, що тінь – це душа ліричного героя. Тобто Лесьмян поєднує дві метафізичні категорії, що дозволяє читачу ще більше відчути емоції героя, його тугу та сподівання на краще. У першій строфі відбувається символічна метаморфоза тіні, яку спостерігає оповідач-герой, який стає наочним свідком народження символічного виміру фігури тіні:

*Anim patrzył na słońce przez lny,
Anim chodził do boru po sny, —
Jenom widział, jak rzucony wzdłuż
Cień mój powstał by nie upaść już.*

*Przetarł oczy i otrząsnął pył,
Co był złoty i wiekowy był,
W dniach zamierzchłych rozejrzył się wstecz,
Przywdział zbroję i przypasał miecz.*

Також Лесьмян використовує тут гру слів. Ідіоми “відкидати тінь”, “падаюча тінь” дозволяють використовувати їх до прийому оживлення: “cień mój powstał by nie upaść już” – її (тіні) підйом є також і здобуттям статусу особи, здійснення символічної зміни.

Трапляється, що опис активності тіні чи тіней стає ніби малою оповіддю про тінь як головного героя:

*Cień mój, co we dnie kładł się na złocisty łan,
Nocą pragnie zapełnić pustkę moich ścian.
("Wieczorem" / "Увечері")*

Крім опису тіней, що відкидають конкретні, фізичні предмети, тіні істот, які свій земний статус (і тілесну форму) втратили через смерть або з якихось причин не вийшли зі стану потенційності і залишились "тінями", Лесьмян іноді створює поетичні образи тіні, які походять від явищ, які не мають конкретної форми, або які апріорі не відкидають тінь. Так, наприклад, у вірші "Zapomnienie" / "Забуття":

*Czasem, gdy idę stepem, a noc rzuca własny
Cień, po którym chcę zgadnąć jej zakształt
niejasny, —
Wydaje mi się nagle, żem zapomniał —
o czym? —
Nie wiem, — lecz o czemś blizkiem,
tajemnem, uroczem...[...]
Jest to chwila, gdy pamięć mimo trwożnej chęci
Pocałunek na czole składa Niepamięci...
Chwila, gdy idę stepem, a noc rzuca własny
Cień, po którym chcę zgadnąć jej zakształt
niejasny...*

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховська Юлія. Про творчу постать Болеслава Лесьмяна // Київські полоністичні студії : наукове видання. – Т. XVIII / під ред. Р.П. Радішевського – К., 2011.
2. Василенко В.М. Поетичний світ Болеслава Лесьмяна. – К. : Наукова думка, 1990.
3. Нахлік Я. Топос душі в поезії Болеслава Лесьмяна (1877–1937) // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Випуск 16. – К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2010.
4. Leśmian B. Poezje wybrane / pod red. Jana Hulewicz i Mieczysława Klimowicza. – Wrocław: Biblioteka Narodowa im. Ossolińskich, 1974.
5. Nycz R. Bolesława Leśmiana poezja nowoczesna // Dwudziestolecie międzywojenne. II

REFERENCES

1. Bulakhovska J. *About the creative figure of Bolesław Leśmian* [Pro tvorchu postać Bolesława Les`miana]. Kyiv, 2011.
2. Vasylenko V. *Poetic world of Bolesław Leśmian*. [Poetychnyi svit Bolesława Les`miana]. Kyiv, 1990.
3. Nakhlik J. *Topos of soul in the poetry of Bolesław Leśmian (1877-1937)*. [Topos dushi v poezii Bolesława Les`miana]. Kyiv, 2010.
4. Leśmian B. *Selected poems*. [Poezje wybrane]. Wrocław, 1974.

Тінь ночі у вірші є знаком, що десь існує дійсний предмет, який тут, на землі, відображається лише через тінь, тобто темноту ночі. Форма предмету повинна знаходитися поза цією тінню, на світлі, по іншу сторону темноти. Прагнення героя розгадати "zakształt niejasny" ночі, переносить його думки у сферу поза дійсністю, в незнаний потойбічний світ, чи про "неземне існування" якого герой забув.

Тінь у творчості Болеслава Лесьмяна відображає реальність, поєднує дійсність із потойбічним світом. У всіх тих поетичних образах, які показують різноманітні змісти поняття тінь, спільною рисою тіней є їх нефізичність, приналежність до відмінного від фізичної дійсності існування, до іншої сторони буття. Можна сказати, що таке розуміння лесьмянівських тіней стає передумовою існування духовного (нетілесного) простору буття. У поезії Лесьмяна тіні стають буттями, які об'єднують обидва простори існування: фізичний та метафізичний. Тобто за Лесьмяном, тіні стають "воротьми", які відчиняють потойбічний світ. Як пише Ю. Булаховська: "Взагалі у Лесьмяна є дуже багато сумних думок з приводу "життя і смерті"; він сумує з приводу того, що "любив він тільки тіні"..."

Wojna Światowa / Lektury polonistyczne t.1 wyd.1 : [zbiór naukowych prac / pod red. Towarzystwa Autorów i Wydawców Prac Naukowych]. – Kraków: UNIVERSITAS, 1997.

6. Stelmaczyk B. Leśmianowski "cień" – symbol rozszerzonej przestrzeni podmiotu // Stulecie Sadu rozstajnego / [zbiór prac naukowych / pod red. Urszuli M. Pilch i Mariana Stali]. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014.

7. Stala M. Trzy nieskończoności. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2001.

8. Trznadel J. Twórczość Leśmiana [Próba przekroju] wyd. 1. – W.: PIW, 1964.

5. Nycz R. *Modern poetry of Bolesław Leśmian*. [Bolesława Leśmiana poezja nowocześnie]. Kraków, 1997.

6. Stelmachyk B. "Shadow" of Leśmian as a symbol of the extended space of the subject. [Leśmianowski "chien" – symbol rozshezhonei pshestsheni podmiotu]. Kraków, 2014.

7. Stala M. *Three infinities*. [Tshy nieskon`chonoshchi]. – Kraków, 2001.

8. Tshnadel J. *Creativity of Leśmian*. [Tvurchoshch Leśmiana].Warsaw, 1964.